

УДК 331

Андрій ВАСИЛЮК

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

Резюме. Досліджено та проаналізовано діяльність двох середніх підприємств машинобудування в період відносно стабільного розвитку економіки 2003 – 2007 рр. і періоду глобальної кризи 2008 – 2011 рр. Проведено аналіз за такими показниками: обсяг продукції, індекс обсягу продукції, інвестиції й наведені дані за вказаними показниками для двох періодів. Збільшення капітальних інвестицій, головню, в основні засоби у 2003 та 2008 рр. призвело до зменшення числа працюючих у 2005 р. та максимального зростання обсягу реалізованої продукції в 2008 р. Оборотні активи підприємства досягають максимуму в 2007 – 2008 рр., а найвищий чистий прибуток у 2008 – 2009 рр.

Ключові слова: активи, підприємство, обсяг продукції, індекси, потенціал, дослідження, стабільність, диверсифікація, показники.

Andriy VASYLYUK

THE IMPACT OF ECONOMIC FACTORS ON THE EFFICIENCY OF THE ACTIVITIES OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

Summary. The comparative analysis of the two medium size enterprises during the relatively stable period of economic development and global crisis is carried out. The analysis of the following indicators: the volume of production, index of the volume of production and investments is carried out and the data concerning these indicators for the two periods are presented. It is shown that the increased capital investment in 2003 and in 2008 including the investments in the fixed assets in 2003 and in innovations, information technologies in particular resulted in the increase of the volume of production in the next years and in the reduction of the employed workers. The researches being carried out testify that the circulating assets of the enterprise are at their maximum in 2007 – 2008 and the highest net income is in 2008 – 2009. The historical and residual values of the fixed assets are at their highest in 2008 with a small decline recorded in 2009 – 2010. The growth in the circulating assets was recorded in 2007 – 2008 resulted in the reduction of the production realization which caused the retardation of the long-term debts redemption and the decline of the net income in 2009 – 2010 compared with the 2008. Innovative potential is treated as the combination of possibilities of the enterprise to generate and introduce new ideas, modernize the equipment, technologies and management. Comparison of the financial indices in 2007 and 2008 testified the inadequate differences which are ignored in the transition to a dollar equivalent. If in 2008 the volume of production in hryvnias increased by 40 % and the remuneration of labor increased 1,6 times then in a dollar equivalent the increase in the volume of production by 10 % and the decline of the remuneration of labor by 10 % was recorded. According to the value of indicators of the financial stability and labor potential the activities of the enterprises in 2003 – 2007 correspond to the period of the relatively stable growth and have a significant deviation from the normative values in the period of 2008 – 2011.

Key words: assets, enterprise, the volume of production, indices, potential, researches, stability, diversification, indicators.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в Україні потребує нової концепції управління підприємством з ефективним використанням усіх чинників внутрішнього потенціалу. Розроблення науково обґрунтованої стратегії диверсифікації підприємств дасть змогу ефективніше реалізувати їх інноваційний розвиток, що є актуальним і потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі ефективного управління підприємствами через стратегію диверсифікації та інвестиційно-інноваційну присвячені праці Дж. Кейнса, О. Кузьміна, Б. Данилишина, Н. Абицаєва, А. Пересади, Н. Петришина, М. Литвина, І.О. Бланка, В.В. Вітлінського, А.Ф. Гойка, І.Д. Фаріона та інших. Вирішення проблеми ефективного управління в умовах дестабілізуючих чинників через диверсифікацію виробництва та реалізацію інноваційних проектів залишається актуальною.

Метою статті є аналіз господарсько-фінансової діяльності підприємства машинобудівного профілю та взаємозв'язок основних чинників, що забезпечують його ефективне управління.

Викладення основного матеріалу. Дослідження фінансово-господарської діяльності «Альфа-Газпромкомплект» й ВАТ «ТЕХІНМАШ» проведені в період відносно стабільного розвитку 2003 – 2007 рр. і в період глобальної економічної кризи 2008 – 2011 рр. та зроблено їх порівняльний аналіз. Актуальність досліджень пов'язана з пошуками механізму ефективного управління підприємствами в умовах глобальної кризи. Аналіз стану діяльності підприємства дозволить у подальшому визначити можливі шляхи його розвитку та вибрати оптимальний варіант управління на сучасному етапі.

Обсяг реалізованої продукції [1] «Альфа-Газпромкомплект» з 2003 до 2007 – 2008 рр. зріс у понад 3 рази (табл. 1) переважно за рахунок виробництва машин для інших галузей, а також металовиробів, виробництво яких зигзагоподібно зростало. Для досліджуваного суб'єкта господарювання спостерігається зниження обсягу продукції у понад 2 рази в 2009 р. (табл. 1), а в 2010 р. майже у 3 рази порівняно з 2008 роком. При цьому об'єм запасів у 2008 р. був мінімальним.

Таблиця 1

Обсяг реалізованої продукції «Альфа-Газпромкомплект»

Table 1

The volumes of sale of the company “Alpha-Gaspromcomplex”

Види діяльності	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	4194	7378	7508	10561	12123	13195	6428	4539	11862
Виробництво машин спецгруп	4640	1291	6175	9031	1030	11540	5540	3449	10330
Виробництво кранів і клапанів		5965	1257	1405	1649	1456	726	777	833
Металовироби		122	75,8	125	165	229	162	313	439
Виробництво машин для інших галузей	4640	1291	6175	9031	1030	11540	5148	3087	-

Виробництво кранів і клапанів у 2010 р. порівняно з 2004-им знизилася у понад 8 разів і заміщувалось виробництвом машин для інших галузей. Чисельність працівників при цьому зросла на 13 % з подальшим зниженням у 2009 – 2010 рр. У доларовому еквіваленті зниження обсягу продукції у 2008 р. склало 5,5 %, у 2010 р. – понад 16 %, а у 2011 – скоротилося майже до 7 % порівняно з 2007 роком.

Одним із важливих макропоказників економічного розвитку є обсяг продукції (ВВП), який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності та рівень інвестицій, які перебувають у тісній взаємозалежності. Найбільші (табл. 2) капітальні інвестиції у 2003 та 2008 рр., у тому числі на основні засоби у 2003 р., а також витрати на інновації, головно інформаційну техніку дали віддачу в збільшенні обсягу продукції в наступні роки і зменшенні чисельності працюючих. Таким чином, об'єм інвестицій відповідає зростанню обсягу продукції за винятком 2003 р., коли інвестиції були вкладені в основні засоби, що приносили віддачу в наступні роки. Збільшення капітальних інвестицій в основні засоби у 2003 та 2008 рр. призвело до зменшення числа працюючих у 2005 р. та максимальному рості обсягу реалізованої продукції в 2008 р. У доларовому еквіваленті зниження інвестицій у 2008 році складає 4,4 % порівняно 2007 роком, що і відповідає зниженню обсягу продукції.

Таблиця 2

**Інвестиції в основний капітал за видами промислової діяльності
«Альфа-Газпромкомплект»**

Table 2

**The investments in fixed assets by the types of industrial activities of the company
“Alpha-Gaspromcomplex”**

Види діяльності	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Капітальні інвестиції	1219	952	970	633	1093	1251	611	537	532
Будівництво	518	512	449	370	714,6	-	424	343	-
Основні засоби	701	262	521	313	378,4	-	7	194	123
Витрати на інновації	17	31.3	7	18	-	-	-	-	-

Оборотні активи підприємства [1] плавно зростають як за рахунок доходів, так і довготермінових і поточних зобов'язань. Причому довготермінові зобов'язання зростають у 8,8 раза (максимуму) у 2005 р., а короткотермінові – у 2007 р. У 2006р. – найвищий чистий прибуток, а дохід – у 2008 – 2010 рр. Відношення необоротних до оборотних активів складає більше одиниці. Власний капітал зріс більше ніж вдвое. Вартість основних засобів, як залишкових, так і первинних, найвища у 2007 р. зі зниженням у 2009. Різке зниження у 2009 р. відбулося за рахунок зростання їх зношування. З оборотних активів найбільшими були запаси у 2006 р. через різке зниження реалізації продукції. Погашення довготермінових зобов'язань пояснюється суттєвим зниження випуску та реалізації продукції за низького її попиту. Відповідно різко знизився прибуток у 2009 – 2010 рр. після найвищого рівня у 2005 – 2006 роках, що можна пояснити впливом світової економічної кризи, яка активізувала диверсифікацію виробництва.

Зниження прибутків у 2007 році як у гривнях, так і доларовому еквіваленті як і поточних зобов'язань у 2008 році, а в доларовому еквіваленті – зниження необоротних активів на 10 % у 2008 р. відповідає зростанню на 16 % у гривнях, а оборотних – зниження на 5 % відповідає зростанню майже на 20 % у гривнях. Різкий спад виробництва у 2008 році пояснюється зміною валютного курсу відносно гривні, що спричинило автоматичне зростання довготермінових зобов'язань практично в 1,5 раза і наступним їх погашенням у 2009 – 2011 роках. Іншою причиною послужив соціальний захист працівників із підвищенням оплати праці, що практично не досягло рівня 2007 року у доларовому еквіваленті й послужило зростанню собівартості продукції.

Фінансово-господарський аналіз ВАТ «ТЕХІНМАШ». Найвищий загальний обсяг продукції підприємства [1] спостерігається у 2008 р. за рахунок (табл. 3) виробництва підіймально-транспортного устаткування (ПТУ), що зросло у 2009 р. майже у 7 разів. При цьому число працівників зменшилося більше ніж на 12 %. Виробництво єдиного масового виду продукції, оброблення та нанесення покриттів зросло з 2003 до 2007 рр. майже у 3 рази і у 2007 р. досягло максимуму з наступним його різким спадом майже у 8 разів у 2008 р. Зростання загального обсягу продукції призвело до пропорційного зростання її запасів. Для обох підприємств спільним є найвищий обсяг продукції у 2008 із різким її зниженням у 2009 рр.

Таблиця 3

Обсяг реалізованої продукції ВАТ «ТЕХІНМАШ»

Table 3

The volumes of sale of the JSC «TECHINMASH»

Види діяльності	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011
Усього	1375	2002	3465	4261	6663	10739	6777	9414
Оброблення та нанесення покриттів	1375	2002	3465	4261		542	217,5	387
Виробництво радіаторів та котлів					28,2	582	86,6	
Виробництво машин					227	216,7	379,9	198
Виробництво кранів і клапанів					29	173	31,3	
Виробництво ПТУ					3495	5836	4247,2	825
Передавання електроенергії					20,9	35,8	41,3	5326
Виробництво електричних ламп					253,5	766	259,4	

Вартість основних засобів упродовж досліджуваного часу зросла майже на 40 %. Оборотні активи підприємства досягли максимуму в 2007 – 2008 рр., а найвищий чистий прибуток – в 2008 – 2009 рр. Вартість основних засобів, як залишкових, так і первинних найвища у 2008 р. із невеликим зниженням у 2009 – 2010 рр. З оборотних активів найбільшими були запаси у 2007 – 2008 рр. через різке зниження реалізації продукції. Погашення довготермінових зобов'язань пояснюється суттєвим зниженням випуску та реалізації продукції за низького її попиту. Відповідно різко знизився чистий прибуток у 2009 – 2010 рр. порівняно з 2008 р. За зростання довготермінових зобов'язань у 2008 році у 2,7 раза, а у 2009 – у 47,5 рази значно вигідніше виглядає підприємство «Альфа-Газпромкомплект».

Зростання капітальних інвестицій послужило диверсифікації виробництва з 2007 року. Заміщення оброблення та нанесення покриттів на виробництво підіймально-транспортного устаткування електричних ламп та освітлювального устаткування, кріпильних засобів, ланцюгів, пружин призвело до зростання обсягу реалізованої продукції та запасів, окрім передавання електроенергії та виробництва машин для сільського та лісового господарства.

Якщо, на підприємстві «Альфа-Газпромкомплект» зниження обсягу реалізованої продукції на 5,5 % у доларовому еквіваленті відбулося у 2008 р. порівняно з 2007 роком, то його зростання більше як на 1 % зафіксовано у ВАТ «ТЕХІНМАШ», але зниження на 3,5% у 2009 і скорочення до 0.33 % – у 2011 році.

Таблиця 4

Інвестиції в основний капітал за видами діяльності ВАТ «ТЕХІНМАШ»

Table 4

The investments in fixed assets by the types of activities of the JSC «TECHINMASH»

Види діяльності	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2011
Капітальні інвестиції	164	193	163	584	253	792	102	48
Будівництво	97	72		23	253	53,5	36	
Основні засоби	67	120	161	561		738	66	48
Витрати на інновації	8,5	3	5,2	24				
Придбання необор. матер. активів		33						

При загальному зростанні капітальних інвестицій (табл. 4) їх об'єм [1] на будівництво знижувався з 2003 до 2007 р., а на основні засоби суттєво зростав включно до 2008 р. Зростання обсягу продукції в цілому відповідає інвестиційним вкладенням.

Рівень капітальних інвестицій у 2008 році знизився на 7 % в доларовому еквіваленті порівняно з найвищим рівнем у 2006 році, а основних засобів – відповідно на 3 %.

Вартість основних засобів упродовж досліджуваного часу зросла майже на 40 %. Оборотні активи підприємства досягали максимуму в 2007 – 2008 рр., а найвищий чистий прибуток – у 2008 – 2009 рр. Вартість основних засобів, як залишкових так і первинних, найвища у 2008 р. із невеликим зниженням у 2009 – 2010 рр. З оборотних активів найбільшими були запаси у 2007 – 2008 рр. через різке зниження реалізації продукції. Погашення довготермінових зобов'язань пояснюється суттєвим зниження випуску та реалізації продукції за низького її попиту. Відповідно різко знизився чистий прибуток у 2009 – 2010 рр. порівняно з 2008 р.

Індекс обсягу продукції корелює з інвестиціями у виробництво. Зниження обсягу продукції «Альфа-Газпромкомплект» більше ніж на 50 % у 2009 – 2010 рр. і на 40 % ВАТ «ТЕХІНМАШ». У доларовому еквіваленті відповідно зниження обсягу продукції на 4,5 % «Альфа-Газпромкомплект» відбулося у 2008 р. порівняно з 2007 роком і зростання на 1 % – у ВАТ «ТЕХІНМАШ».

Якщо економічна стабільність підприємства за досліджуваний період досягається диверсифікацією та внутрішніми інноваціями, то в межах регіону – перепрофілюванням деяких підприємств і відкриттям нових, а в межах держави, – закриттям окремих галузей і відкриттям ефективніших. Потенціал підприємства, як система підприємницьких можливостей та управління ним, забезпечує конкурентоспроможність і його динамічний розвиток. Потенціал підприємства включає такі основні показники: інвестиційно-інноваційні, виробничо-технологічні, кадрові, фінансово-економічної стабільності. Інноваційний потенціал розглядається як сукупність можливостей підприємства щодо генерації й упровадження нових ідей, модернізації устаткування та технологій. Зростання фонду оплати праці позначилося на зростанні собівартості продукції, що призвело до безприбутковості виробництва. Разом з тим порівняння фінансових показників 2007 і 2008 років показує неадекватні відмінності, які спростовуються при переході в доларовий еквівалент. Якщо обсяг продукції в гривнях у 2008 році зріс на 40 %, то в доларовому еквіваленті – тільки на 10 %. Якщо фонд оплати праці зріс в 1,6 раза, то в доларовому еквіваленті знизився на 10 %.

Інші операційні витрати плавно зростали від 198 (2003 р.) до 890 (2007 р.) з невеликим спадом у 2009 р. і зростанням у 2010 – 2011 рр. В окремі види операційних витрат входить оплата послуг-робіт, виконаних сторонніми підприємствами (2010 – 2011 рр.). Якщо інші операційні витрати відносно стабільні в період 2003 – 2007 рр., то їх зменшення помітно у 2008 – 2011 рр.

Показники виробничо-технологічного потенціалу необхідні для оцінювання потенціальних можливостей підприємства з метою збільшення його виробничих потужностей за рахунок упровадження нових методів організації виробництва й технологій. Ця група показників має розглядатися в рамках кожної функціональної підсистеми підприємства – матеріально-технічне постачання, виробництво, збут, транспорт і складське господарство. Ураховуючи, що для кожної підсистеми будемо мати однаковий набір показників, їх необхідно розділити на такі підгрупи: показники з устаткування, технології, кадрів і організації виробництва.

Основні показники для досліджуваних підприємств:

1. Устаткування:

- задовільний рівень прогресивності парку устаткування та його структура;
- віковий склад – 30 – 50 років, а знос устаткування – 40 – 60 %;

— рівень планово-попереджувального обслуговування й ремонту устаткування задовільний.

2. Технологія: основні технологічні лінії працюють із використанням верстатів: токарного, фрезерного, різьбонарізного, координатно-розточувального, шліфувального, зубофрезерного, електроерозійного, для обрізування та вирівнювання дроту, стрічкового скла (профіль), свердління скла, піч для гнуття скла. Порівняно із сукупним загальнодержавним та місцевим обсягами продукції спільною є динаміка її зміни:

- рівень технічної підготовки виробництва задовільний;
- сучасний рівень прогресивності технологічних процесів за стадіями виробництва;
- рівень забезпечення якості виробів задовільний;
- рівень метрологічного забезпечення задовільний.

3. Кадри:

- рівень кваліфікації кадрів: 60 % – вища освіта, решта – середня спеціальна освіта;
- віковий показник кадрового складу – 55 років;
- рівень підготовки високий, а перепідготовки кадрів – задовільний;
- рівень плинності кадрів – (0 – 2) %.

4. Організація виробництва:

- задовільний рівень ритмічності виробництва;
- рівень завантаження виробничих ресурсів – (40 – 80) %;
- високий рівень економічної роботи (планування, управління, обліку й контролю).

Показники фінансово-економічної стабільності підприємств [1] відображають сутність стійкості його фінансового стану, тобто наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів. Використовуються як абсолютні показники, так і відносні (коефіцієнти). Останні розраховують як відношення абсолютних показників фінансового стану або їх лінійних комбінацій [2].

Таблиця 5

Показники фінансової стабільності підприємства «Альфа-Газпромкомплект»

Table 5

Indicators of the financial stability of the company “Alpha-Gaspromcomplex”

Індикатори	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Коефіцієнт рентабельності виробництва	-	-	-	0,08	0,08	0,04	-	0,07x	-
2. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,2	0,1	0,1	0,16	0,16	-	-	-	-
3. Коефіцієнт автономності	-	0,25	0,44	0,35	0,35	-	0,9	-	0,8
4. Коефіцієнт автономності власного капіталу	-	0,6	0,9	1,2	1	0,8	-	1,7	1,7
5. Коефіцієнт загальної ліквідності	1,1	2,65	1,46	2,47	1,7	1,8	-	2,4	3,6
6. Коефіцієнт фінансового левериджу	-	1,1	1,8	2,8	3,2	2,4	-	6	6,9
7. Коефіцієнт маневреності	0,3	0,48	0,9	0,9	0,6	0,8	-	0,14	0,4
8. Коефіцієнт використання довтермін. вкладень	-	0,68	1	1,5	1,5	1,2	-	1,3	1,26
9. Коефіцієнт стабільного виробництва	0,42	0,51	0,44	0,47	0,35	0,26	0,18	9,33	0,28
К на 100 прац.	0,27	0,3	0,34	0,457	0,32	0,24	0,25	0,33	0,3

З невеликим нарощуванням значення коефіцієнта рентабельності власного капіталу, що перевищує таке виробництва у 1,5 – 2 рази, демонструє період відносно стабільного розвитку.

Відповідно нарощування коефіцієнта автономності власного капіталу, що перевищує загальний у 2 – 2,5 рази, особливо його зростання у 2010 – 2011 рр. дозволяє впроваджувати інноваційно-диверсифікаційні технології.

Достатній рівень коефіцієнта загальної ліквідності в період відносно стабільного розвитку і його суттєве перевищення у 2010 – 2011 рр. підтверджує відсутність як довготермінових, так і поточних зобов'язань, що також дає змогу впроваджувати інноваційні технології.

Високу автономність демонструє і постійне нарощування коефіцієнта фінансового левериджу в період 2003 – 2008 рр. і його надмірне зростання у 2010 – 2011 рр., що вказує на повну незалежність від кредиторів, незадовільне управління активами, в тому числі й за рахунок нерационального накопичення запасів.

Зростання коефіцієнта маневреності від 0,3 у 2003 році до 0,9 у 2005 – 2006 роках характеризує звуження маневреності підприємства, а його зниження у 2010 – 2011 рр. демонструє розширення маневреності.

Ефективність зростання коефіцієнта використання довготермінових вкладень з 0,68 у 2004 році до 1,5 у 2006 – 2007 і до 1,3 – 1,26 у 2010 – 2011 роках демонструє частку довготермінових позик та власного капіталу, спрямовану на придбання основних засобів за правилом, що довготермінові активи фінансуються за рахунок довготермінових пасивів.

Коефіцієнт оплати праці на 100 працівників демонструє нормативні значення включно до 2007 року з наступним його зниженням у 2008 – 2011 роках, що може означати в умовах загального оподаткування, як інші операційні витрати, залучення сторонніх підприємств (уключаючи фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності) на давальницьких умовах до виготовлення партії диверсифікаційно-інноваційних товарів.

Таким чином, за значенням коефіцієнтів автономності, фінансового левериджу, маневреності, оплати праці діяльність підприємства за 2003 – 2007 рр. відповідає періоду відносно стабільного розвитку і з суттєвими відхиленнями від нормативних значень у період 2008 – 2011 рр.

Таблиця 6

Показники фінансової стабільності підприємства ВАТ «ТЕХІНМАШ»

Table 6

Indicators of the financial stability of the JSC "TECHINMASH"

Індикатори	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Коефіцієнт рентабельності виробництва	0,4	-	0,1	0,06	0,06	-	-	-	-
2. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,08	-	0,04	0,06	0,14	-	-	-	-
3. Коефіцієнт автономності капіталу	1	1	1	1,1	0,7	0,08	0,8	1,2	3,5
4. Коефіцієнт загальної ліквідності	7,9	11,8	7,9	9	23	5	3,3	6	6
5. Коефіцієнт фінансового левериджу	2	2,09	1,7	2,2	2,9	5,2	3,9	7	12,5
6. Коефіцієнт маневреності	0,4	0,4	0,48	0,4	0,79	1,1	1	0,7	0,3
7. Коефіцієнт використання довготермін. вкладень	1,6	1,6	1,8	1,8	1,8	3,5	3,7	3,3	1,3
8. Коефіцієнт стабільності	0,44	0,4	0,45	0,53	0,44	0,31	0,32	0,33	0,28

Значення коефіцієнта рентабельності капіталу підприємства ВАТ «ТЕХІНМАШ» суттєво не змінюється і його зниження для виробництва помітно у 2006 і 2007 рр. спричинено зростанням собівартості продукції, що зумовлене зростанням вартості сировини, енергоносіїв та збільшенням фонду оплати праці.

Коефіцієнт автономності капіталу, крім різкого спаду у 2008 – 2009 рр., демонструє високу автономність підприємства, що дає змогу впроваджувати інноваційні технології.

Великий розкид із суттєвим перевищенням регламентного значення коефіцієнта загальної ліквідності гарантує безризикову діяльність та одночасно свідчить про незадовільне управління активами за рахунок нерационального накопичення запасів і низьку реалізацію продукції.

Коефіцієнт фінансового левериджу демонструє відносну стабільність у період 2003 – 2007 рр., стрімке зростання до 5,4 і 7 відповідно у 2008 – 2010 роках, що характеризує повну незалежність від кредиторів, неефективне управління.

Коефіцієнт маневреності, як і коефіцієнт фінансового левериджу, демонструє відносну стабільність у період 2003 – 2007 рр., з подальшим зростанням у 2008 – 2009 роках, що характеризує зниження маневреності підприємства. Коефіцієнт маневреності підприємства демонструє високу частку фінансування поточних зобов'язань і без будь яких ризиків обороту до 2008 року і практично на паритетних – після 2008-го.

Як і попередні коефіцієнти використання довготермінових вкладень демонструє відносну стабільність у період 2003 – 2007 рр., з подальшим зростанням у 2008 – 2009-х, що характеризує спрямованість частки довготермінових позик та власного капіталу на придбання основних засобів. За правилом довготермінові активи, фінансуються за рахунок довготермінових пасивів.

Коефіцієнти рентабельності підприємств включають прибутки, що постійно знижуються чи взагалі відсутні, що також пов'язано із системою загального оподаткування. Тому пропонується універсальний показник стабільності виробництва як відношення фонду оплати праці до обсягу реалізованої продукції оптимальне співвідношення якого складає 0,3 – 0,4. Високі й стабільні значення такого коефіцієнта в період 2003 – 2007 рр. характеризують дооплату праці (2006), а його зниження в період 2008 – 2011 рр. пов'язано з економічною кризою.

Таким чином, за значенням коефіцієнтів рентабельності, автономності, фінансового левериджу, маневреності, використання довготермінових вкладень, оплати праці діяльність підприємства за 2003 – 2007 рр. відповідає періоду відносно стабільного розвитку, і з суттєвими відхиленнями від нормативних значень у період 2008 – 2011 рр.

Показники трудового потенціалу. В умовах тіньової економіки, тобто з прихованими показниками, доцільним є оцінювання діяльності підприємств за відносним методом розрахунку, а саме за людським капіталом [3]. Для розрахунку рівня інвестиційної привабливості підприємства зручно перейти до агрегованого відносного показника, який задається функціональною залежністю. Для підприємства «Альфа-Газпромкомплект» значення показника X_1 , що визначає, скільки коштів приносить підприємству один управлінець, не змінюється до 2006 року і зростає майже на 60 % у 2011 році порівняно з 2003 роком у 2008 році за рахунок суттєвого зростання доходів і меншою мірою за рахунок зменшення числа управлінців, що характеризує ефективний рівень управління.

У зв'язку зі зміною курсу долара до гривні у 2008 році значення показників для порівняння наведені в доларовому еквіваленті. Ефективність праці на виробництві (X_2) зростає нерівномірно до 2008 року і стабілізується в 2010 – 2011 роках. Число працівників X_3 передпенсійного і пенсійного віку практично співпадає з числом спеціалістів показника X_4 , що

характерно для машинобудівної галузі. Впровадження інформаційних технологій демонструє зниження показника X_5 на 16 % за досліджуваний період, що служить підтвердженням ефективності управління. Ефективність праці на підприємстві демонструє незначне зростання показника X_6 за рахунок збільшення числа працівників, що виробляє продукцію, і зменшення числа управлінців. Відносно постійне значення показника E_y балансується зростанням обсягу продукції й зростанням собівартості продукції. Значення показників X_2 , E_y , що пов'язані з прибутками, є відносними, так як впродовж досліджуваного часу значна частина доходів перейшла у фонд оплати праці стороннім організаціям.

Таблиця 7

Показники трудового потенціалу підприємства «Альфа-Газпромкомплект»

Table 7

Indicators of the labor potential of the company “Alpha-Gaspromcomplex”

Роки	X_1	X_2	X_5	X_6	E_y
2003	1,3	0,5	0,25	0,75	6,7
2004	1,54	0,9	0,21	0,78	6
2005	1,6	1,1	0,21	0,78	6
2006	1,64	0,68	0,21	0,78	6
2007	-	0,72	0,21	0,78	6
2010	1,87	1,2	0,22	0,82	6,5
2011	2,1	1,3	0,21	0,81	6,3

Таким чином, значення X_1 , X_2 , X_3 , X_4 , X_5 , X_6 , E_y відповідають відносно стабільному розвитку з нарощуванням показників трудового потенціалу.

Для підприємства ВАТ «ТЕХІНМАШ» значення показника X_1 , що визначає, скільки коштів приносить підприємству один управлінець, зростає впродовж досліджуваного часу з максимумом у 2008 році за рахунок суттєвого зростання доходів і меншою мірою за рахунок зменшення числа управлінців, що характеризує ефективний рівень управління. Коливання показника X_2 у межах 0,2 – 0,48 до 2007 року відображає невисоку ефективність праці на виробництві через невідповідність прибутків доходам. Число працівників X_3 передпенсійного і пенсійного віку практично співпадає з числом спеціалістів показника X_4 , що характерно для машинобудівної галузі і знаходиться в межах 0,5 – 0,6, демонструє незначне зростання ефективності й продуктивності праці. Впровадження інформаційних технологій демонструє зниження показника X_5 у два рази за досліджуваний період, що служить підтвердженням ефективності управління. Ефективність праці на підприємстві демонструє незначне зростання показника X_6 за рахунок збільшення числа працівників, що виробляє продукцію, і зменшення числа управлінців. Значення показника E_y відповідає зростанню обсягу продукції та зменшенню числа управлінців. Значення показників X_1 , X_2 , E_y , що пов'язані з прибутками, є відносними, так як починаючи з 2008 року значна частина доходів перейшла у фонд оплати праці стороннім організаціям.

Зростання показників X_1 , X_2 показує ефективність доходів та прибутку, зростання показника X_3 – про невисоку ефективність праці через велику кількість працівників

передпенсійного та пенсійного віку, що є суперечливим, бо відображає кількість висококваліфікованих працівників, що важливо для машинобудування, а суттєве зниження показника X_5 – про підвищення ефективності управління. Незначне зниження показників X_4 – про незначне зниження освітнього рівня працівників. Зростання фонду оплати праці призвело до зростання собівартості продукції в рази, що призвело до безприбутковості виробництва. Разом з тим порівняння фінансових показників 2007 і 2008 років показує неадекватні відмінності, які спростовуються при переході в доларовий еквівалент. Якщо обсяг продукції в гривнях в 2008 році зріс на 40 %, то в доларовому еквіваленті – тільки на 10 %. Якщо фонд оплати праці у 2008 році зріс у 1,6 рази, то в доларовому еквіваленті знизився на 10 %. Таким чином, вищий рівень інвестиційної привабливості для машинобудівного підприємства відповідає зростанню показників людського капіталу $X_1, X_2, X_4 - X_6$ і зменшенню для показника X_3 [3]. Отже, і для підприємства ВАТ «ТЕХІНМАШ» значення $X_1, X_3, X_4, X_5, X_6, E_y$ відповідають відносно стабільному розвитку з нарощуванням показників трудового потенціалу. Ефективніше управління підприємством порівняно з «Альфа-Газпромкомплект» підтверджують значення показників X_5, X_6 .

Таблиця 8

Показники трудового потенціалу підприємства ВАТ «ТЕХІНМАШ»

Table 8

Indicators of the labor potential of the JSC "TECHINMASH"

Роки	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	E_y
2003	0,44	0,48	0,5	0,5	0,21	0,7	7
2004	0,76	0,4	0,57	0,57	0,18	0,75	4
2005	1,3	0,26	0,55	0,55	0,19	0,74	5
2006	1,5	0,2	0,65	0,65	0,13	0,8	6
2007	2,5	-	0,5	0,5	0,17	0,78	8
2008	3,1	-	0,6	0,6	0,15	0,8	-
2009	2,1	-	0,64	0,64	0,12	0,82	-
2010	2,2	-	-	0,68	0,10	0,83	-
2011	2,5	-	-	-	-	-	-

За значенням показників фінансової стабільності: коефіцієнтів рентабельності, автономності, фінансового левериджу, маневреності, використання довготермінових вкладень, оплати праці, інших операційних витрат діяльність підприємств за 2003 – 2007 рр. відповідає періоду відносно стабільного розвитку, і з суттєвими відхиленнями від нормативних значень – у період 2008 – 2011 рр.

Особливості трансформації трудових ресурсів у потенціал і капітал для малих та середніх підприємств машинобудування

При виборі розташування підприємств в умовах інтенсифікації міграційних процесів, пов'язаних як з безробіттям, так і соціальним захистом, актуальною стає проблема трудових ресурсів та потенціалу. Трудовий (людський) як матеріальний вид капіталу часто трансформується в інтелектуальний. Прикладом цього для досліджуваних підприємств є

сумісні рацпропозиції, винаходи робітників високої кваліфікації з інженерно-технічними працівниками. Іншим прикладом є робота інженерно-технічних працівників на вертатах з числовим програмним керуванням. У цьому разі стає актуальним поєднання кваліфікації інженерно-технічних працівників і робітників високої кваліфікації в одній особі. Це особливо важливо для діяльності малих підприємств із залученням пенсіонерів з великим досвідом роботи й організації мозкових атак щодо вдосконалення технологічних операцій, диверсифікації виробництва, а також в умовах зриву поставок комплектуючих, матеріалів, сировини. Таким чином, пропонується поняття інтегрованого процесу – трудоінтелектуального капіталу.

Проведені дослідження в ТНТУ ім. І. Пулюя показують, що для ряду спеціальностей, зокрема технології зварювального виробництва, технології машинобудування, верстати та інструменти більше половини студентів, що закінчували училища й коледжі за відповідною спеціальністю, атестовані на вищій бал за спеціальними дисциплінами порівняно зі студентами які закінчували середню школу. Саме такі випускники із середньою оцінкою диплома, починаючи з четвірки (середнім балом 75), складають потенціал для формування трудоінтелектуального капіталу.

Диверсифікація та інновації у досліджуваних підприємствах проводяться переважно власними силами із залученням сторонніх організацій з орендою устаткування та приміщень, що спричиняє збільшення фонду оплати праці на позаштатних працівників на договірних умовах. Фінансово-господарський стан і стабільність їх роботи є характерними для вітчизняних підприємств і кращими в тому розумінні, що багато інших припинили свою діяльність.

Висновки. Динаміка діяльності досліджуваних машинобудівних підприємств розвивається нерівномірно з найвищими темпами зростання інвестицій в основний капітал машинобудування 2007 р. до попереднього року, з різким спадом виробництва у 2008 році. Це спричинило до автоматичного зростання довготермінових зобов'язань практично у 1,5 раза й наступним їх погашенням у 2009 – 2011 роках. За значенням показників фінансової стабільності та показників трудового потенціалу діяльність підприємств за 2003 – 2007 рр. відповідає періоду відносно стабільного розвитку, і з суттєвими відхиленнями від нормативних значень в період 2008 – 2011 рр.

Conclusions. The dynamics of the activities of the researched machine-building enterprises is developed unevenly with its the highest growth rate of investments in the fixed assets in 2007 and with a sharp decline of production in 2008 which resulted in the automatic increase in the long-term liabilities by almost 1,5 times and their redemption in 2009-2011. According to the value of indicators of the financial stability and labor potential the activities of the enterprises in 2003-2007 correspond to the period of the relatively stable growth and have a significant deviation from the normative values in the period of 2008-2011.

Використана література

1. Статистичний щорічник Тернопільській області за 2003 – 2011 рр. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2011. – 470 с.
2. Кузьмін, О.С. Нормативно-критеріальне забезпечення діагностики фінансового стану підприємства [Текст] / О.С. Кузьмін, О.Г. Мельник // Фінанси України. – 2010. – № 8. – С. 105–114.
3. Шиян, А.А. Метод оцінки рівня інвестиційної привабливості підприємств машинобудування [Текст] / А.А. Шиян, М.І. Небава, О.В. Станіславчук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – №4. – Т. 4. – С. 308–311.